

**RUS FRAZELOGIYASINI OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA
O'QITISHNING DOLZARB MUAMMOLARI (O'ZBEK VA RUS
TILLARIDAGI PEJORATIV BIRLIKLAR ASOSIDA)**

*Termiz davlat universiteti
Rus tilshunosligi kafedrasida dotsenti
Zaripova Matluba Kulfidinovna*

Annotatsiya

Maqolada oliy ta'lim muassasalarida rus frazeologiyasini o'qitishning dolzarb muammolari rus va o'zbek tillaridagi peyorativ frazeologik birliklar asosida ko'rib chiqiladi. Lingvomadaniy farqlar, talqin va tarjima qilishdagi qiyinchiliklarga, shuningdek, talabalarni o'qitishning metodik yondashuvlariga alohida e'tibor qaratiladi. Milliy-madaniy xususiyatlarni aks ettiruvchi peyorativ frazeologiya misollari tahlil qilinadi va o'qitishni takomillashtirish yo'llari taklif etiladi.

Kalit so'zlar: frazeologiya, peyorativlik, lingvomadaniyat, rus tili, o'zbek tili, o'qitish metodikasi, madaniyatlararo muloqot.

Аннотация

В статье рассматриваются актуальные проблемы преподавания русской фразеологии в высших учебных заведениях на материале пейоративных фразеологических единиц узбекского и русского языков. Особое внимание уделяется лингвокультурным различиям, трудностям интерпретации и перевода, а также методическим подходам к обучению студентов. Анализируются примеры пейоративной фразеологии, отражающие национально-культурную специфику, и предлагаются пути совершенствования преподавания.

Ключевые слова: фразеология, пейоративность, лингвокультура, русский язык, узбекский язык, методика преподавания, межкультурная коммуникация.

Abstract

This article examines current issues in teaching Russian phraseology in higher education institutions based on pejorative phraseological units in Russian and Uzbek languages. Special attention is given to linguocultural differences, difficulties of interpretation and translation, as well as methodological approaches to teaching students. The paper analyzes examples of pejorative phraseology reflecting national and cultural specificity and proposes ways to improve teaching practices.

Keywords: phraseology, pejorativity, linguoculture, Russian language, Uzbek language, teaching methodology, intercultural communication.

Zamonaviy rus tilini oliy ta'lim muassasalarida o'qitish metodikasi talabalarda nafaqat lingvistik, balki madaniyatlararo kompetensiyani shakllantirish zarurati bilan

bog‘liq bir qator muammolarga duch kelmoqda. Ayniqsa, frazeologiyani o‘rganish murakkab hisoblanadi, chunki frazeologik birliklar xalqning madaniy, tarixiy va mental xususiyatlarini aks ettiradi.

Salbiy bahoni ifodalovchi pejorativ frazeologiya til manzarasida muhim o‘rin egallaydi. Biroq uni o‘qitish, ayniqsa, o‘zbek talabalariga rus tilini o‘rgatishda sezilarli qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi.

Ushbu maqolaning maqsadi — rus tilidagi pejorativ frazeologiyani o‘qitishdagi asosiy muammolarni aniqlash va o‘zbek tili bilan qiyoslash asosida samarali metodik yechimlarni taklif etishdir.

Pejorativ frazeologiyani o‘rganishning nazariy asoslari

Pejorativlik lingvistik hodisa sifatida

Pejorativlik — bu salbiy bahoni ifodalashdir. U nutqning emotsional-ekspressiv rangida namoyon bo‘ladi.

Rus tilidagi misollar:

«не рыба не мясо» (xarakteri yo‘q odam)

«пустая голова» (nodon, yengiltabiat odam)

Misollar:

(«U bilan gaplashish qiyin — butunlay bo‘sh bosh.»)

(«Bo‘sh bosh bo‘lma, avval o‘ylab ol.»)

«sobaku s‘el» (istehzoli kontekstda salbiy rang olishi mumkin)

O‘zbek tilida ham pejorativ ifodalar keng tarqalgan:

«boshi ishlamaydi» — tushunmaydi

«qo‘lidan hech narsa kelmaydi» — hech narsaga yaramaydi

«gapga tushunmaydi» — gapni anglamaydi

Pejorativlik — bu shaxs, predmet yoki hodisaga nisbatan salbiy, kamsituvchi yoki haqoratli rangdagi so‘z va iboralardan foydalanishdir.

Rus tilida:

нейтральный: человек → pejorativ: tip, subyekt, urod

нейтральный: старик → pejorativ: starikashka

нейтральная: женщина → pejorativ: baba (qo‘pol kontekstda)

Ko‘pincha suffikslar yordamida hosil qilinadi: -k-, -shk-, -ishch (masalan: dom → domishko).

O‘zbek tilida:

neytral: odam → pejorativ: tentak, ahmoq

neytral: bola → pejorativ: bolacha (kontekstga bog‘liq)

neytral: ayol → pejorativ: xotin (qo‘pol ohangda)

O‘zbek tilida pejorativlik quyidagilar orqali ifodalanadi:

leksik tanlov;

intonatsiya va kontekst;

ba'zan kichraytirish shakllari orqali.

Pejorativ frazeologiyaning lingvomadaniy xususiyatlari

Frazeologiya xalq madaniyati bilan chambarchas bog'liq. Pejorativ iboralar milliy stereotiplar va qadriyatlarni aks ettiradi.

Obrazlilik va metaforiklik

Rus tilida:

«осёл» — nodon

«свинья» — tarbiyasiz

O'zbek tilida:

«eshak» — nodon

«itdek ishlatmoq» — haddan tashqari ishlatmoq

Ammo obrazlar mos kelsa ham, ma'no har doim ham to'liq mos kelmaydi.

Milliy-madaniy o'ziga xoslik

Ba'zi iboralar to'g'ridan-to'g'ri mos kelmaydi:

rus: «вешать лапшу на уши» (aldamoq)

Misollar:

(«Unga ishonma, seni aldab yuribdi.»)

(«Yetar, yolg'on gapirma — haqiqatni ayt.»)

o'zbek: «qulog'iga lag'mon osmoq» (ma'nosi o'xshash, ammo uslubiy farq bor)

Oliy ta'limda pejorativ frazeologiyani o'qitish muammolari

1. Semantik murakkablik

Ko'chma ma'no, emotsional rang va madaniy konnotatsiya tushunishni qiyinlashtiradi.

Talabalar ko'pincha iboralarni so'zma-so'z tushunadi.

2. Madaniy va sotsiolingvistik omillar

«свинья под дубом» (Krillov masali asosida)

«иуда» — diniy kontekstga ega

Talabalar bu manbalarni bilmasligi mumkin.

3. Etik jihat va nutqiy moslik

«тупой как пробка»

«креворукий»

Talabalar ularni noto'g'ri vaziyatda ishlatishi mumkin.

4. Ekspressivlik darajasini ajratish qiyinligi

«не ахти» — yumshoq baho

«полный ноль» — keskin

«идиот» — haqorat

5. Tarjima muammolari

«делать из мухи слона» — bo'rttirib yubormoq

«собаку съел» — moslashtirib tarjima qilish kerak

6. O'quv materiallari yetishmasligi

autentik misollar kam
tizimli yondashuv yo'q

7. Nutqda qo'llash qiyinligi

Talabalar tushunsa ham ishlatmaydi (qo'rqadi yoki ishonchsiz).

8. Interferensiya muammosi

Masalan: «u bu ishda it yegan» (noto'g'ri kalka).

Metodik yondashuvlar

Qiyosiy metod

Rus: «как снег на голову»

O'zbek: «ko'kdan tushgandek»

Kontekstual yondashuv

Matn, dialog va adabiyot orqali o'rganish.

Vizualizatsiya

Rasm va assotsiatsiyalar orqali eslab qolish.

Kommunikativ mashqlar

dialoglar
rolli o'yinlar
tarjima mashqlari

O'qitishni takomillashtirish yo'llari

1. Lingvomadaniy komponentni kiritish
2. Qiyosiy tahlilni keng qo'llash
3. Amaliy mashqlarni ko'paytirish
4. Multimedia texnologiyalaridan foydalanish
5. Madaniyatlararo kommunikatsiyani rivojlantirish

Zamonaviy slengdagi pejorativ birliklar

Yoshlar nutqida yangi pejorativ birliklar shakllanmoqda:

кринж — noqulay holat
токсик — salbiy inson
душила — zerikarli odam
red flag — muammo belgisi
хайпжор — mashhurlikka intiluvchi

Boshqa misollar:

лузер — omadsiz, muvaffaqiyatga erisha olmaydigan odam

рофл — masxara, kinoyali yoki hazil aralash xatti-harakat

фейл — muvaffaqiyatsizlik, mag'lubiyat

хейтер — doimiy ravishda salbiy fikr bildiradigan, tanqid qiladigan odam

ноунейм — noma'lum, mashhurlikka ega bo'lmagan shaxs

ЧСВШНИК — o‘zini haddan tashqari muhim deb hisoblaydigan odam
 треш — juda yoqimsiz, absurd yoki hayratlanarli darajada salbiy holat
 байтить — boshqalarda reaksiya uyg‘otish uchun ataylab provokatsiya qilish
 хайпожор — har qanday yo‘l bilan mashhurlikka erishishga intiladigan odam
 ред флаг — muammoli yoki nomaqbul xulq-atvor belgisi
 бот — mustaqil fikrsiz, bir xil qolipda harakat qiladigan odam
 позер — o‘zini ko‘rsatish uchun sun‘iy harakat qiladigan, samimiy bo‘lmagan odam
 дед инсайд — ichki bo‘shliq va befarqlik holatidagi odam
 олд — zamonaviy tendensiyalardan ortda qolgan, eskicha qarashlarga ega odam

Lingvomadaniy komponent mohiyati

Til madaniyat bilan bog‘liq holda o‘rganiladi:

an‘analar, urf-odatlar

autentik materiallar

maqol va iboralar

Natija: talabalar tabiiy va to‘g‘ri nutqni egallaydi.

Xulosa

Pejorativ frazeologiya murakkab va ko‘p qirrali hodisadir. Uni o‘qitishda til, madaniyat va talabalar darajasini hisobga olish zarur. Qiyosiy, kontekstual va kommunikativ yondashuvlar o‘qitish samaradorligini oshiradi hamda to‘laqonli til kompetensiyasini shakllantirishga yordam beradi.

ADABIYOTLAR

1. Vinogradov V.V. Rus tili frazeologiyasi. — M.: Vysshaya shkola, 1977.
2. Kulin A.V. Zamonaviy rus tili frazeologiyasi kursi. — M.: Drofa, 1996.
3. Teliya V.N. Rus frazeologiyasi: semantik, pragmatik va lingvokulturologik jihatlar. — M., 1996.
4. Maslova V.A. Lingvokulturologiya. — M.: Akademiya, 2001.
5. Shanskiy N.M. Zamonaviy rus tili frazeologiyasi. — M.: Prosveshcheniye, 1985.
6. Apresyan Yu.D. Leksik semantika. — M.: Nauka, 1974.
7. Babkin A.M. Rus frazeologiyasi. — L.: Nauka, 1970.
8. Jukov V.P. Frazeologik birliklar semantikasi. — M., 1986.
9. Tixonov A.N. Rus tilining frazeologik lug‘ati. — M., 2003.
10. Ojegov S.I., Shvedova N.Yu. Rus tilining izohli lug‘ati. — M., 1999.

Lingvokulturologiya va madaniyatlararo muloqot bo‘yicha:

11. Ter-Minasova S.G. Til va madaniyatlararo kommunikatsiya. — M., 2000.
12. Karasik V.I. Til doirasi. — Volgograd, 2002.
13. Krasnyx V.V. Etnopsixolingvistika va lingvokulturologiya. — M., 2002.

O‘qitish metodikasi bo‘yicha:

14. Passov E.I. Kommunikativ o‘qitish metodi. — M., 1991.

15. Shchukin A.N. Rus tilini xorijiy til sifatida o‘qitish metodikasi. — M., 2003.

16. Zimnyaya I.A. Pedagogik psixologiya. — M., 2000.

O‘zbek tili va qiyosiy tadqiqotlar bo‘yicha:

17. Rahmatullayev Sh. O‘zbek tili frazeologiyasi. — Toshkent, 1992.

18. Abdurahmonov G‘. O‘zbek tili grammatikasi. — Toshkent, 1996.

19. Nurmonov A. O‘zbek tilshunosligi tarixi. — Toshkent, 2002.

20. Mahmudov N. O‘zbek tili leksikologiyasi. — Toshkent, 2010.

